

Toto je časť z pôvodnej dvojjazyčnej verzie, kde je slovenský text zobrazený na každej druhej strane.

Philip Goodchild

písané pre K&K

Je sekulárny vek naozaj taký, za aký sa pokladá?

Charles Taylor vo svojej najnovšej knihe Sekulárny vek (*A Secular Age*), prevrátil známu perspektívu: namiesto toho, aby sme náboženstvo považovali za neobvyklé správanie, ktoré si vyžaduje istý výklad, historické dôkazy hovoria, že neobvyklá je sekulárnosť a treba ju vysvetliť. Príznačným meradlom Taylorovho prístupu k tejto úlohe je to, že nevysvetľuje veľký objav Západu, t. j. „imanentný poriadok v prírode, ktorej fungovanie možno systematicky pochopiť a vysvetliť na základe jeho vlastných termínov“ (s. 15) v čisto teoretických pojmoch. Sekulárnosť je totiž aj podmienkou praktického života, „na základe ktorej sa stal mysliteľným úpadok všetkých ostatných cieľov mimo prosperity ľudstva“ (s. 19). Taylor to vysvetľuje z hľadiska „aktívnej schopnosti formovať a utvárať náš sociálny svet aj svet prírody“ (s. 27). Boh podľa neho jednoducho nemá len teoretický význam ako zdroj vesmíru, ale aj praktický význam ako zdroj morálneho a duchovného naplnenia a dokonca aj spoločenského významu ako autorita, ktorá spája ľudí: „Sme spojení do spoločnosti, preto Boh

existuje“ (s. 42). Nástup sekularizmu preto treba vysvetliť z hľadiska základných presvedčení (*background beliefs*), ktoré formujú pochopenie morálneho a spoločenského poriadku. Napríklad základné presvedčenia o súčasnej politickej spoločnosti môžu zahŕňať to, že hlavnou funkciou je dosiahnuť bezpečnosť a prosperitu a jej východiskový bod spočíva v právach a slobodách jednotlivca (s. 170). To ostro protirečí minulosti, keď sa spoločné dobro viazalo na kolektívne obrady, modlitby a príslušnosť, a „nedalo sa chápať len ako vec jednotlivca, že ju odmietne podporiť dokonca menej než rúhanie alebo sa bude usilovať znesvätiť obrad“ (s. 42). Taylor preto pripisuje značný význam reformácii s jej požiadavkou individuálnej zodpovednosti a puritánskeho úsiliu vybudovať disciplinovaný osobný život a dobre usporiadanú spoločnosť ako náboženskej požiadavke oddeliť sakrálny život od materiálneho, sociálneho a náboženského života. Len čo sa náboženské uspokojenie požaduje v každodennom živote, je to len malý krok, aby sa Boh od nás odrezal (s. 84), pričom len človek mohol prospero-

vať ako cieľ a ľudská moc ako prostriedok. Taylor tu kladie dôraz na hospodárnosť a verejnú sféru spoločnej komunikácie ako dvoch sfér, v ktorých by mohli kultúra, sebadisciplína a vzájomná výmena prekvítať a pritom sa neodvolávať na transcendentný rozmer alebo pojmy Božej milosti či záhady. Tu treba nájsť kľúčové sekularizujúce gesto praktického života v kultúre 18. storočia a vyžaduje si to podrobnejšie preskúmanie.

Dovoľte mi načrtnúť príslušné základné presvedčenia. Všetok ľudský život a úsilie je zamerané na istú formu prosperity človeka, blaho či bohatstvo. Príznačnou črtou náboženského života je, že takýto rozkvet možno bežne dosiahnuť pomocou odriekania sa: čas strávený plodnou činnosťou či potešením prerušuje rituálna či posvätná činnosť. Duchovné putá a ciele prevažujú nad svetskými putami a cieľmi. Povinnosť prevažuje nad túžbou, láska k Bohu zasa prevažuje nad láskou k sebe a druhým. V náboženskom živote sa prosperita naozaj nespája s ľudskou mocou samou, ale možno ju dosiahnuť za pomoci osobitého Božieho milosrdenstva, starootcovského požehnania či posvätnéj moci. Táto okľuka k intencionalite človeka otvára ríšu transcendentného, z hľadiska milosrdenstva, záhadného, posvätného, osobitého preniknutia do podstaty veci, duchovnej prítomnosti či iného sveta. Rozkvet má transcendentný zdroj, ktorý sa aktivizuje len vtedy, ak si predtým človek niečo odoprie.

Taylor naznačuje, že charakteristickou črtou sekulárneho veku by mohlo byť odstránenie akýchkoľvek spoločne odsúhlasených cieľov presahujúcich prosperitu človeka. Osvietenstvo by vyzeralo ako oslobodenie ľudskej činnosti od dodržiavania poverčivých obradov a usmernení.

Existuje len práca, radosť a zbieranie síl, a to všetko v službách človeka, aby sa mu mohlo dariť. Ľudstvo však najviac znepokojuje stav, za akého možno prekvíta, a ak existuje odklad pôžitku, tak len na to, aby sa zaistili podmienky, za ktorých sa rozkvet zachová a rozšíri. Náboženskú okľuku nahradí ekonomická okľuka. Pozornosť sa upriamuje od božského k všednému. Ľudské naplnenie, morálna prax a sociálna súdržnosť sa už nezakladajú na božskej moci a milosrdnosti, ale na ľudskom úsilí a dohode.

Pri tomto prechode sa zdajú byť rozhodujúce dva okamihy. Spoločenský a morálny poriadok stredovekej cirkvi bol prakticky podkopaný zvnútra tým, že sa predávali odpustky (v skutočnosti sa predávalo prepáčenie): len čo bolo možné dosiahnuť duchovné poslanie pomocou majetku, náboženské obmedzenia konania, ktoré zaistovalo rovnosť a udržanie sociálnych väzieb, boli podkopané. Reformácia bola pokusom obnoviť cirkevný poriadok, ktorý sa ocitol v kríze. Podobne v 18. storočí sa zrodilo presvedčenie, že ekonomické dobro všetkých možno najlepšie dosiahnuť tak, že každý bude individuálne sledovať svoje vlastné ekonomické záujmy. Puto sebazapierania, na ktorom bol založený morálny a spoločenský poriadok, znovu začalo byť nadbytočné. Taylor pripisuje dôležitosť úlohe ekonomiky pri formovaní základných presvedčení, ktorá „vymedzuje spôsob, ako sme navzájom prepojení, sféru spolužitia, ktorá si v zásade vystačí“ (s. 181), a rozhodujúcim spôsobom prispieva k antropocentrickému posunu, ktorý sa zrieka akéhokoľvek transcendentného rozmeru. Jeho výklad sekulárnosti sa pomerne málo odvoláva na hospodárske dejiny.

V nasledujúcej časti sa pokúsím doplniť niektoré ekonomické podrobnosti. Konkrétne poukážem na spoločný znak náboženského a ekonomického postoja. Samozrejme, veľkým záujmom ľudského života a úsilia je zaistenie prežitia a prosperity. Základné kategórie, prostredníctvom ktorých máme skúsenosť so svetom, nepochybne zaobstarávajú a dennodenne dopĺňajú zvyky, starosti a prax. To však nemožno jednoducho postaviť do protikladu s náboženskými starosťami, lebo keď ľudí tak dôverne spája starosť o svoje blaho, podmienky tohto blaha zahŕňajú tie obrady, dodržiavanie ktorých usmerňuje ľudský život. Ekonomika, ktorá zaisťuje účinnú distribúciu, je zdrojom ľudskej prosperity, a náboženský život, ktorý oprávňuje pravidlá a regulácie, prostredníctvom ktorých dochádza k takejto distribúcii, je ručiteľom ekonomického života. Náboženské starosti boli odjakživa hlavnou súčasťou zachovania ekonomického života a praxe. Rozkvet ľudstva sa jednoducho nedá získať materiálnymi prostriedkami: blaho ľudí závisí od spoločenskej spolupráce a materiálnej distribúcie, a vo väčšine spoločností bola autorita, ktorá prepožičiava dôveryhodnosť takýmto praktikám, náboženská. Tí, ktorí sa zriekajú sveta v prospech transcendentna, prispievajú práve toľko k poskytovaniu materiálneho blaha ako tí, ktorí pracujú na poli, lebo sa zaoberajú okolnosťami dôvery a právomoci. Náboženský vek sa nemenej zaujíma o podmienky svojej existencie než sekulárny vek.

Veľká transformácia modernity zahŕňa náboženskú a zároveň ekonomickú zmenu, a mala byť sformulovaná v oboch postojoch (*registers*) súčasne. Účinná základňa dôvery a moci, ktorá zaisťuje materiálnu a ekonomickú spoluprácu na kaž-

dodennom základe, už nie je miestny zvyk ani autoritatívny náboženský predpis. Distribúciu treba zefektívniť pomocou imanentného, nezávislého a samoregujúceho pravidla: trhu. A aj keď si možno predstaviť vesmír bez Boha, nemožno žiť bez účinnej distribúcie. Ateizmus sa stáva len aktuálnou voľbou, keď sa distribúcia dosahuje samoprikazujúcim systémom. Len za takýchto podmienok sú náboženské obrady v ekonomickom živote nadbytočné.

Nadalej však zostáva otázne, či trh oslobodený a podporovaný štátnou mocou, bude prirodzene narastať, aby sa infiltroval a reguloval čo najviac sfér sociálnej interakcie. Je voľný trh naozaj samovoľný a samoregujúci? Zdá sa, že od 18. storočia existuje popri výrobe a spotrebe tretí podnet: poháňať rast ekonomického života, t. j. zavedenie autority peňazí prostredníctvom úverového systému. Trh založený na zadlžených peniazoch je imanentný systém kreditov a finančných záväzkov, dlhov a dlhopisov, a je schopný neobmedzeného rastu. Zaisťuje účasť a kohéziu prostredníctvom prísluhu bohatstva, hrozieb vylúčenia a prostredníctvom systému sociálnych záväzkov. Nahradí tak ekonomickú úlohu náboženstva.

Peniaze sú podmienkou slobody a prosperity. Bez nich je človek závislý od ostatných; s nimi môže požadovať ich služby. Peniaze zvyšujú produkciu tým, že otvárajú možnosť neobmedzenej akumulácie, ďalej investíciami do výrobných prostriedkov a prepožičiavaním účinnej autority dopytu. Peniaze však neposkytujú zdroj pre sociálnu súdržnosť, pokiaľ s ňou neprinášajú záväzok dlhu. Ak sa nábožne žijúci ľudia zrieknu prosperity a pôžitku, aby dosiahli duchovné ciele, moderne ekonomicky žijúci ľudia sa v honbe za pe-

niazmi zrieknu prosperity. Moderný, sekulárny život nie je menej asketický než náboženský život, dokonca aj keď má svoje hedonistické okamihy. Rozkvet ľudstva sa naďalej zaistuje okľukou. Záujem o životné podmienky je záujmom o peniaze. Ich používaním pri budovaní každodenného života a praxe, prepožičiavajú svoju formu kategóriám moderného života a myslenia.

Miestny kult, transcendentný Boh či nestály záväzok: každý môže fungovať ako základ moci a zdroj obživy v každodennom živote. Existuje však zásadný rozdiel medzi tradičnými náboženstvami a používaním peňazí. Lebo tam, kde transcendentno zostáva zahalené tajomstvom, zdrojom moci a autority, ktorá nepodlieha manipulácii človekom, sú peniaze banálne. Ak o nich vôbec niekto premýšľa, tak ako o predmete ľudskej kontroly, nástroji na vyjadrenie ľudskej vôle. Neuvažujeme však o prirodzenosti ich moci. Tam, kde je cieľom duchovného života dosiahnuť vedomie božského poriadku a významu vecí, cieľom ekonomického života je len bohatstvo a jeho užívanie. V súčasnom živote sa zavrášilo odcudzenie a vedomie ľudskej prirodzenosti sa celkom odchýlilo od podmienok svojej existencie. Ideológia je najkomplexnejšie doložená skôr v mo-

dernom než náboženskom živote. Ak sa súčasný ekonomický život podstatne líši od náboženského života, nesúvisí to so správnejším porozumením podmienok života ani s praktickým účinkom. Tento rozdiel spočíva v zmenených úlohách vedomia: netreba uctievať alebo vážiť si peniaze, zdroj modernej doby. Ide o čisto praktickú potrebu zarábať peniaze. Ekonomická okľuka sa chápe len ako okľuka. Jediným cieľom ľudského života, ktorým je prakticky zarábanie peňazí, je nesprávne chápaná prosperita človeka.

Aký záver by sme z toho mali vyvodiť? V praktickom živote je imanentný, samoregulujúci systém trhu čírou pretvárkou. Náš súčasný vek nie je v praxi taký sekulárny, za aký sa v zásade považuje. Zriekame sa prosperity, aby sme splatili dlhy a zachovali krehké fungovanie medzinárodného finančného systému. Hodnota hodnôt meraných z hľadiska peňazí musí byť zabezpečená za každú cenu. Potom možno spochybníť, či sme to my, kto rekonštruuje prírodný a spoločenský poriadok v mene prosperity človeka alebo či sme to my, komu sa darí, konzumuje, pracuje, požičiava si a zomiera v mene peňazí.

z anglického originálu preložil Richard Cedzo